

В. Савић

IX час

ЗАМЕНИЦЕ

КЪН и ЧНН

УПИТНА ЗАМЕНИЦА

КЪН, КАѦ, КОЈЕ

срп. кòјѣ, кòјā, кòјē

Придевска заменица, с три рода, данас упитно-односна (јер је узела на себе и улогу односне заменице *иже*)

Настанак заменице

У основи ове заменице је протосл. ***k-** (***k^uos**).

Развој је текао: ***k^uos > *kǫ > *kŭ > *kъ-**

(Није се лепила партикула ***-to**, за разлику од заменице *къто*)

На упитну основу (= стару упитну заменицу)
***k^uos (*kъ-) лепила се анафорска заменица,**
можда још у пие.

Коначно, на псл. терену је добијено:

***къ, *ка, *ко + *јъ, *ја, *је**

=>

***къјъ, *каја, *које**

У писању, у стсл.: кѣн, каѣ, коѣ

Који је смисао овога стапања?

Упитна заменица **къ* (потоње *kъto*) нема рода. Она се употребљава када се не знају ни род ни број, а зна се само да је реч о лицу (на супрот **щъ*, потоњег *щъto*).

Разлика коју је требало створити увођењем анафорске заменице јесте у одређености – у познавању рода и броја. Исто то, на исти начин, имамо и код придева одређеног вида – који се мењају по сложеној придевској промени

Тако, дакле, имамо неодређене и одређене форме,
као и код придева:

КЪ**ТО** (**kъto*) : КЪ**Н** (**kъjъ*) **лице** (зам-ца)

| ЧЪ**ТО** (**čъto*) : ЧЪ**Н** (**čъjъ*) **ствар** (зам-ца)

|| НОВЪ (**novъ*) : НОВЪ**Н** (**novъjъ*) **особина** (прид.)

а) неодређена, само показна партикула -**to*

б) **одређујућа**, такође **показна партикула -**jъ***

лице – неодр./одр. | **ствар** – неодр./одр. || **особина**
– неодр./одр.

УПИТНА ЗАМЕНИЦА

КЪН, КАѦ, КОЈЕ

срп. кòјѣ, кòјā, кòјē

једнина				множина			двојина		
	м.р.	с.р.	ж.р.	м.р.	с.р.	ж.р.	м.р.	с.р.	ж.р.
N	кѣн	које	каѣ	цнн	каѣ	кѣѣ	каѣ	цѣн	цѣн
G	којеѣо			кѣнѣѣ			којею		
D	којеѣмоу			кѣнѣѣ			кѣнѣѣѣ		
A =N/G	које	кѣѣѣѣ		кѣѣѣѣ	каѣ	кѣѣѣѣ	N=A		
I	кѣнѣѣѣѣ		којеѣѣѣѣ	кѣнѣѣѣѣ			D=I		
L	којеѣѣѣ								

Поједини облици ове заменице настали су по обрасцу тврде придевске сложене промене:

Nom и Acc – sg и pl – сва 3 рода:

Nom кѣн, каѣ, коѣ / цнн, кѣѣ, каѣ,

Acc ..., кѣѣ, ... / кѣѣ, ..., ...

Остали падежи формирали су се помоћу 2 основе: *кѣ- и *ко-.

Од основе *кѣ- образоване су форме Isg м.р. и с.р. и сви зависни падежи у pl.:

Isg кѣнѣ / Gpl кѣнѣ, Dpl кѣнѣ, Ipl кѣнѣ, Lpl кѣнѣ

Од основе **ko-* образована је већина
форми у sg свих родова (= MОН):

Gsg к~~о~~ѣго, к~~о~~ѣѡ, Dsg к~~о~~ѣмоу, к~~о~~ѣн, Isg ж.р. к~~о~~ѣѡ,
Lsg к~~о~~ѣмъ, к~~о~~ѣн

У историјској епоси побеђује основа на **ko-*
, уз потискивање основе на **kъ-*.

Уопштавање **ko-* започето је још у стсл. (=
познопсл.)

Поставља се питање, откуд у многим падежима вокал -**O**-?

А. Белић то овако тумачи:

Било је у с.р. овако:

Nsg ***ko****je**

Gsg ***ka****jego**

Dsg ***ku****jemu**

Acc sg = N sg

Дошло је до продора корена ****ko-*** из N=Asg с.р. због учвршћивања његове везе у језичкој свести с наредном секвенцом ***-*je-*** (****KOJE-***).

Онда је тај облик проширен и на све друге падеже у којима је већ постојала ова, по пореклу анафорска, секвенца ***-*je-***:

Nsg ****koje*** | : Gsg ****kajego*** → ****kojego*** | :
Dsg ****kujemu*** → ****kojemu*** ...

А. Белић даље претпоставља следећи
развој ове заменице:

Пошто у М. Р. имамо редуковано - $\hat{y}$ -,
развој је текао у правцу сажимања:

М.Р. $*k\hat{y}-j\hat{y} > *k\hat{y}j\hat{y} > k\hat{y}j\hat{y}$ [КЪИН] $> k\bar{y}$ [КН]

Исто је и са Ж.Р.:

**ka-ja > *kaja > *kaĵa > *kā*

У С.Р. због учвршћивања везе с **-je*,
остаје стабилно **koje*.

Добијено је, вероватно:

****kī, *kā, *koje***

Дакле, у српским (шток.) говорима делимично је извршено сажимање:
- сачуван је С.Р. (или је васпостављен према обичним облицима *тоје*, *твоје*, *своје*) и под његовим утицајем аналошки су измењени М.Р. и Ж.Р.

Nsg **kī*, **kā*, **koje*
**k-oj-ī*, **k-oj-ā* : **koje*

kòjī, *kòjā*, *kòjē*

[последња дужина (с.р.), али и основински уметак -*oj*- сведоче о контаминацији облика]

ИСТОРИЈСКИ ПЕРИОД

ГЕНИТИВ ЈЕДНИНЕ

Формира се под утицајем именица М.Р. и С.Р. (исто као и код заменица ТОГО, КОГО, ЊЕГО → ТОГА, КОГА, ЊЕГА)

којег^o : grad^a

којег^{ea} : grad^a

којег^a : grad^a

Финално -а је постало **покретно**:

*којед**а**, којег*

Добијене су **и сажете форме**:

kôga, kôg

/: kôg(a) < koog(a) < коег(a) < којег(a)/

Тако су се изједначили облици у зависним падежима упитне заменице за лица *(Т)КО* (кѣто) и упитно-односне заменице *КОЈИ* (кѣн)

кѣ	:	кѣѣ
кѣга, кѣг		кѣѣга, кѣѣг; кѣга, кѣг

У говору – по слободном избору.

У писању – да их не бисмо мешали – боље писати дужу форму (*којеѣа*).

Српски језик један је од ретких који је сачувао ову *релативну* (бившу упитну) заменицу:

То је град **који** сам радо посећивао..... (**неживо**)
= **A**

То је човек **којега** сам упознао..... (**живо**) = **G**

Ова заменица има и сложене форме:

/а) сажете и **б) дуже/:**

а) неки, нека, неко : **б) некоји, некоја, некоје**
сваки, свака, свако : **свакоји, свакоја, свакоје**

б) само дуже форме:

штокоји; покоји; икоји; гд(ј)екоји; погд(ј)екоји; који
год; ма који; било који

УПИТНА ПРИСВОЈНА ЗАМЕНИЦА

ЧНН, ЧНЊ, ЧНЈ

срп. чѝјѝ, чѝј̄а, чѝј̄е

Придевска, с три рода, данас упитно-односна (+ ко, шта; који, какав, колики); у зависним реченицама има и ф-ју субординатора – релативизатора, попут везника (Пред тврђавом је лежао ров, чију ходници су почињали од капије.)

Код Вука Караџића се чију користи само у једнини м.р. у релативном значењу, уз лица.

Код Ђура Даничића и у множини.

С друге стране, присвојни генитив заменице који код Вука, Даничића и старијих писаца означавао је **припадање у свим случајевима осим за мушка лица у једнини:**

пр. *Пашини момци су делије којих се појлавица зове делибаша* (Вук). = **множина м.р. (а не једн.)**

пр. *Опвори нам се једна превелика соба које се ужасна величина не мојаше прејледајти* (Његош). = **ж.р.**

Настанак заменице

И у основи ове заменице је простосл. **k-*
(**k^uid*)

Развој заменице:

**k^uid* > **kĭ* > **kъ* > **щъ-* [+ **-to* > **щъto*]

(Такође, ни овде, као ни код заменице *kûjъ*, није се лепила партикула **-to*, својствена заменици *щъto*)

На упитну основу лепила се анафорска заменица

***сь** + ***јь**, ***ја**, ***је**

***сьјь**, ***сьја**, ***сьје**

У писању, у стсл.:

ѣнн, **ѣнѧ**, **ѣнѮ**

Пошто је овде редуковано -î-, развој је текао у правцу сажимања:

šь-jь > šьjь > šîjь [ʧнн] > šī [ʧн]

Добијено је, дакле:

***šī**, ***šjǎ**, ***šjě** (уп. -kī, -kā, -kō)

То значи да је данашња основа **šij-** аналошког **пореkla**, с контаминацијом форми.

Исто стоје ствари и с придевима попут
бо**ж**ји / бо**жи**ји,
д(ј)е**ч**ји / д(ј)е**чи**ји,
врап**ч**ји / врап**чи**ји,
чов(ј)е**ч**ји / чов(ј)е**чи**ји

* Али само па**с**ји, ко**з**ји, жа**б**љи, кра**в**љи, теле**ћ**и и сл.

Ови придеви означавају **не само припадање - него и особину** (нпр. бивоља *кожа*).

Облик на -ј- у ж.р. и с.р. добијен је гласовним путем (-ја, -је), а у м.р. добијен је аналогijом.

Данашњи наст. -ији развио се контаминацијом наставка **-и м.р.** (развијеног гласовним путем) и **аналошког наставка -ји за м.р.** (према ж.р. и с.р. **-ја, -је**):

~~вуч~~

вучи + **ји** (аналош.) > **вучији**

Тако и **чи-ји**.

У ж.р. и с.р., пак, то је **контаминација наставка -и м.р. и фонетског -ја, одн. -је** (у обрнутом смеру)

~~вуч~~

вучи (аналош.) + **ја** > **вучија**,

вучи (аналош.) + **је** > **вучије**

Тако и **чи-ја, чи-је**.

I божи, божја, божје (полазно стање)
-и, -а, '-е (обични свршеци)

II бож-ј-и, бож-ја, бож-је

III божи-ј-и, божија, божије

Постоје данас, тако, два реда контаминираних форми:

божји, божја, божје

божији, божија, божије (чији, чија, чије).